

Kulturbloggen 25.7.2024

En geografisk rundtur i Kaari Utrios roman Saippuaprinssessa

Jag vill idag koncentrera mig på givna platser och givna byggnader som jag stöter på i Kaari Utrios roman. Jag vill veta mera om herrgårdarna som nämns i romanen. Jag vill bekanta mig med strömma kanal. När byggdes den, och vilken roll har den fått i romanen? Jag vill också bekanta mig med Helsingfors centrum under den tidsperiod som romanen är placerad i. Hur såg Helsingfors centrum ut då domkyrkan byggdes? Hur beskrivs det här i romanen?

Jag väljer här att koncentrera mig på de tre första delarna av romanen, eftersom de beskriver så fint ett Helsingfors som håller på att växa upp. Det handlar om sidorna 11- 203.

Första delen av romanen är en beskrivning av två adelssläkter och deras förhållanden sinsemellan. Huvudpersonen härstammar från en rik köpmannasläkt från Livland. Hennes far samlade in runor i karelen, och hon fick redan som liten flicka följa med på hans resor, ända tills han dog. Då tas hon om hand av släktingarna i Kimito på Kilholms herrgård. Orsaken till att hon kallas tvålprinseesän är den, att hennes Livländska farbror som förvaltar hennes arv är slaktare (s.34-39). Av resterna från de djur som slaktades gjorde man tvål, salvor och krämer. Den unga Ulrika Rutenfelt är van vid ett liv på landsbygden, men det är dags för henne att bekanta sig med stadslivet. Därför besluter hennes fostermor tant Olivia Rutenfelt, att hon skall få bo hos familjen von Sperling i Helsingfors en tid. Ulrika är en avlägsen släkting till familjen, och därför anses det vara deras skyldighet att ta hand om den unga flickan.

I andra delen av romanen förflyttas berättelsen till Helsingfors centrum, vid tiden efter Helsingfors brand, då domkyrkan byggdes, och Universitetet var alldeles nybyggt. I tredje delen åker huvudpersonen häst och släde längs den dåvarande Fredsgatan, som senare fick namnet Alexandersgatan. Hon åker längs Elisabetsgatan, och förbi Universitetet, var hon ser Universitetets rektor Pipping. Hon ser varor fraktas över till Sveaborg.(s.73- 131)

Finns då Kilholms herrgård på riktigt, och kan jag i så fall reda ut var vi befinner oss exakt i romanens handling?

Kiiholma är en by i Påmark (på finska Pomarku), och den här byn finns vid Isojärvis strand. Vi befinner oss i landskapet Satakunta, Grannkommuner till Påmark är Kankaanpää, Merikarvia, Björneborg och Siikainen. Tidigare grannkommuner har varit Ahinainen, Lavia och Noormarkku.

Man har hittat en del stenåldersfynd i Påmark. En stor del av kommunens område hörde under medeltiden till Sastamala härad. Husen hörde närmast till övre Sastamala, dvs. områden som senare fick namnen Karku, Suoniemi och

Mouhijärvi. Påmark anslöts emellertid tidigt till Stor-Ulfsby härad, och på det viset kom området i kontakt med de svenska nybyggarna.

Påmark hörde till en början till Ulfsby Kapellförsamling. 1868 blev området genom kommunförvaltningens beslut en självständig kommun. 1899 frigjordes från Noormarkku, och blev en egen församling. Det finns två kyrkor i Påmark. Den gamla träkyrkan är från 1802. Stenkyrkan från 1921 är ritad av arkitekt Ilmari Launis.

På svenska heter byn Kilholm, och det allra första kronosätet i byn grundades på 1680-talet. Efter hungersåren 1695-1697 ödelades gården för nästan 30 år. 1726 fanns det i byn en kronotorpare som hette Mikko Eliaanpoika. Den nuvarande huvudbyggnaden, som är byggd som ett parhus, byggdes ca 1880. Gården består därtill av en ladugård byggd i sten, och ett mindre bostadshus i jugendstil. Grindarnarna till gården har byggts på 1700- , och 1840-talet.

Kilholm har också haft en egen såg. Största delen av gårdens produkter gick till export. Av den gamla sågen på Kilholm, d.v.s. Vajaniemi ångsåg finns bara maskinrummet, som bestod av murad natursten, kvar, eftersom sågen som var byggd av trä brann i slutet av 1920-talet. Utrymmet som tidigare var maskinrum, har senare använts som sommarbostad, dansplats, och utrymme för konstutställningar. Gården, som kallades Kilholms herrgård köptes 1934 av Juho Rossi. På 2010-talet fungerade gården som mjölkproducent, och man utövade landsbygdsturism där. Nuförtiden är det Juho Rossis dotters sondotter Marianna Särkijärvi som är gårdens ekonom och sågens ägare.

Jag vill nu återkomma till Kaari Utrios roman och huvudpersonen Ulrika Rutenfelt. Hon befinner sig alltså på Kilhoms herrgård, och skall resa till Helsingfors för att bo hos familjen von Sperling. Hennes fostertant har talat med sin väninna, och kommit överens om saken. Familjen von Sperlings äldsta dotter är förlovad med familjen Ekestolpes son Mauritz. Han i sin tur är son till en officerare, som tjänstgör på Sveaborg.

Mauritz ger sig iväg för att hämta sin långväga släkting, som ingen riktigt vet någonting om. När han äntligen kommer fram efter en lång resa mitt i natten till Kilholms herrgård, visar det sig att det är Ulrika som tar hand om den långväga resenären, och inte tjänstefolket, som inte har fått några direktiv i förväg. Mauritz mystiska kusin visar sig vara alldeles annorlunda till sin karaktär, än vad han i sin vildaste fantasi hade kunnat föreställa sig (s.81).

Ulrika och Mauritz ger sig småningom iväg väg till Helsingfors åkande i häst och kärra. Familjen Ekestolpes stallmästare kör vagnen. Vid strömma kanal sker det sedan något som blir en viktig vändpunkt i romanen. Därför stannar vi här ett tag, och tar reda på litet om Strömma kanal (s.99-106).

Strömma kanal hittar vi i egentliga Finland. Närmare bestämt finns den på gränsen mellan kimitoön och staden Salo, när vi skall köra från Kimito till Björnå.

Museiverket bedömde 2009 Strömma kanal som ett av de för den finska staten betydande kulturella omgivningarna som byggts. Strömma kanal är nämligen det enda stället i Finland, var man utan apparatur kan uppleva tidsvattnet.

Ursprungligen byggdes Strömma kanal för att underlätta transporten av järnmalm från järngruvan vid floden i Kisko till Teijo bruk. Det finns t.o.m. två kanaler på den här platsen. Den gamla kanalen byggdes av Teijo bruks ägare Viktor Zebor Bremer åren 1844-1845. Den nyare kanalen hittar vi ca en halv kilometer västerut från platsen, och den byggdes åren 1967-1968.

Över den gamla kanalen byggdes Finlands allra första rullbro, som var 22,57 meter lång. 1897 ersattes den av en svängbro, som hade ett lock av trä. Bron var trafikverkets museibro. Strömma kanals nya bro är en kläppbro från 1968, och den är gjord av stål.

Vad ser då romanens huvudperson Ulrika Rutenfelt, när hon väl befinner sig i Helsingfors? – Ja hon ser ett Helsingfors som håller på att växa upp. Jag vill här ta upp en del av byggnaderna, som redan fanns på den tid då romanen utspelar sig (s.170- 181).

Ulrika Eleonora kyrkan var den gamla korskyrkan i trä, som byggdes mellan åren 1724- 1727. Den placerades på rådhusorget. Nuförtiden kallas platsen Senatstorget. Byggmästaren hette Anders Hackenberg. Det fanns tre kyrkor i Helsingfors på den tiden, som var målade med rödmylla. Ulrika Eleonora kyrkan var den tredje av dem. Helsingfors blev Finland huvudstad 1812. Storfurstendömet var ungt, och man behövde representativa byggnader för den nya huvudstaden. Därför var det många byggnader som revs. Förändringarna började kring Rådhusorget. Ulrika Eleonora kyrkan revs, och timret såldes på en auktion 1827. Man flyttade kyrkans prediksstol till Gamla kyrkan, och en del av inventarierna från kyrkan kan vi hitta i Helsingfors stadsmuseums samlingar i Sederholms hus.

Sederholmska huset är Helsingfors äldsta bevarade byggnad. Det är ett hus som byggdes av köpmannen Johan Sederholm 1757. Helsingfors stadsmuseum har idag utställningslokaler i huset, som finns vid Senatstorget.

Tomten, som huset står på, köptes 1720 av köpmannen Johan Julius Sund, och han byggde ett trähus på tomten. När han dog, sålde arvingarna fastigheten till Johan Sederholm, och en annan köpman, som hette Nils Burtz. Samarbetet mellan de båda köpmännen tog småningom slut, och då köpte Sederholm hela fastigheten. Nu kunde han 1756 börja bygga ett hus i sten. Arkitekt var troligtvis den tyska arkitekten Samuel Berner. Byggnadens nedre våning fungerade på 1700-talet som affärsutrymme, och övre våningen fungerade som bostad.

Johan Sederholm sålde sedan i sin tur huset till sina söner Lars och Alexander. De ägde fastigheten, tills köpmannen Carl Johan Sundberg tog över huset 1822. Maria Koch köpte huset 1862. Arkitekt Konstantin Kiseleff förstörde 1865 fasaden. Man förstörde fönstren, övre våningens fönster fick en balustrad, och det byggdes tre nya dörrar på gatsidan.

Det fungerade en tobaksfabrik och en flickskola i Sederholmska huset i mitten på 1800-talet. Åren 1949-1985 fanns Helsingfors rådstuvurätt i huset, och efter det övertog Helsingfors stadsmuseum huset. 1995 öppnades huset för allmänheten.

Domkyrkan i Helsingfors är också en del av empire centrumet som byggdes på 1820-1850-talet. Centrumets stadsplan gjordes av Johan Albrecht Ehrenström, och de viktigaste byggnaderna ritades av Carl Ludvig Engel. Engel gjorde sina första ritningar för kyrkan 1818 och slipade sedan på sina planer i flera årtionden.

Den 8.4.1812 undertecknade kejsar Alexander en order, enligt vilken Helsingfors skulle bli Finlands huvudstad. Samma år hade man återförenat "Gamla Finland" dvs. västra delen av Karelen till övriga Finland. Samma dag bekräftade kejsaren också den nya stadsplanen. Helsingfors var på den tiden bara en liten stad. 1/3 av stadens byggnader hade brunnit ner i en brand hösten 1808, och nya hus hade inte ännu ersatt dem. Enligt den nya stadsplanen skulle nu torget i det gamla centrumet breddas. I norra hörnet skulle en ny luthersk stenskyrka byggas på berggrunden. Först två år efter bekräftelsen kom en ny order som uttryckligen bestämde att det skulle byggas både en ny luthersk kyrka och en ortodox kyrka. Kejsaren hade på basen av generalguvernör greve Armfelts redogörelser beslutit att 15% av tullen för salt skulle överlämnas för byggandet av de två kyrkorna. Uppgiften att bygga domkyrkan gavs i alla fall först 1818 åt Carl Ludvig Engel.

Vad hände då med Åbo Akademi efter att Finland blev ett ryskt storfurstendöme 1809? - Kungliga Åbo Akademi blev Kejsarliga Åbo Akademi. Kejsar Alexander I byggde ut Akademien med att fördubbla budgeten med det dubbla, han skapade sex nya professurer och åtskilliga fler undervisningstjänster. Förändringen var väldigt dramatisk, och det resulterade i att man snabbt började respektera Alexander I som Akademiens andra grundare. 1815 uppstod ett nytt praktfullt akademihus, och i akademiens festsal ställde man en byst av Alexander I.

Efter Åbo brand 1827 gavs det order att akademien skulle flyttas till den nya huvudstaden Helsingfors. Universitetet fick nya statuter 1828, och fick samtidigt sitt nya namn Kejsarliga Alexanders Universitetet i Finland. Följande år inledde universitetet sin verksamhet i tillfälliga byggnader. Huvudbyggnaden som ritades av Carl Ludvig Engel invigdes den 19.6.1832.

Till slut vill jag ännu presentera det s.k. Bockska huset för er. Det är huset där romanens huvudperson Ulrika Rutenfelt dansade på sin första bal.

Bockska huset kallas också gamla rådhuset, Det hör till husen bredvid senatstorget, och är byggt i nyklassisk stil. Vi hittar det i lejonkvarteret på adressen Alexandersgatan 20. Det är kvarterets äldsta hus, och på östra sidan av huset har vi Katarinagatan. Handelsmannen Gustaf Johan Bock lät bygga huset 1763. Huset har under tidernas gång fungerat både som generalguvernörens bostad, och som Helsingfors rådhus.

Nuförtiden är huset en del av stadshuskvarteret, och där finns stadsfullmäktiges mötes och mottagningsrum. Där finns också stadskansliets informationsbyrå,

Helsingfors stads representationsutrymmen, och festutrymmen. Hösten 2013 har också handarbetsföretaget andelslaget Made by Helsinki varit verksamt i huset.

I slutet av 1700-talet dök det upp en hel del stenhus som ägdes av rika borgare längs Alexandersgatan. Till dem hörde också handelsmannen och rådsherren Gustaf Johan Bock. I sin ursprungliga form påminde hans hus mycket om Sederholmska huset. Det var ett hus i två våningar med hansardtak. I husets nedre våning fanns Bocks handelskammare, och i övre våningen fanns familjens utrymmen.

Efter Bocks död 1788 fick huset många nya ägare, tills svenska kronan 1801 gjorde huset till Helsingfors platsmajors tjänstebostad. När ryska armén erövrade Helsingfors 1808 blev huset de höga ryska officerarnas bostad. Carl Ludvig Engel kom 1816 till Helsingfors för att bygga upp den nya huvudstaden, och nu blev hans första uppgift att göra om Bockska huset till generalguvernörens bostad. Åren 1816-1819 gjordes stora utvidgningar och ändringar i huset. Huset fick en våning till, man lade till en flygelbyggnad, och stilen i huset blev empir. Husets fasad mot Senatstorget fick en balkong med joniska pelare som stöd, och Engel lanerade också husets festsal i empirisk stil.

Här vill jag avsluta min geografiska rundtur i Helsingfors centrum då staden ännu byggdes upp, och förflytta mig tillbaka från tidsperspektivet i Kaari Utrios roman till nutid. Jag önskar er många fina stunder med romanen.

Källor:

Kaari Utrio: *Sippuaprinssessa* /Karisto Oy kirjapaino/Hämeenlinna 2004

<https://fi.wikipedia.org/wiki/Kiilholma>

<https://fi.wikipedia.org/wiki/Pomarkku>

<https://fi.wikipedia.org/wiki/Kiilholma>

https://fi.wikipedia.org/wiki/Str%C3%B6mman_kanava

https://sv.wikipedia.org/wiki/Ulrika_Eleonora_kyrka,_Helsingfors

https://sv.wikipedia.org/wiki/Sederholmska_huset

https://fi.wikipedia.org/wiki/Helsingin_tuomiokirkko

https://fi.wikipedia.org/wiki/Helsingin_yliopisto

https://fi.wikipedia.org/wiki/Bockin_talo